

Ikäpolitiikasta elämäntulkupolitiikkaan

Ikäparaatti
alueiden
kehittämiseen

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY

Sisältö

Esipuhe.....	4
1. Työryhmän suositukset kehittämiselle.....	7
1.1. Herätys ikäpolitiikkaan.....	7
1.2. Arvioinnilla askelmerkkejä kehittämiselle.....	8
1.3. Tarvitsemme merkitystä ja osallisuutta kaikille.....	10
2. Ikääntyminen ja toimintaympäristön muutos.....	12
3. Kuinka ikääntymisen vaikutuksia voi arvioida?.....	16
3.1 Ihärakenteen muutos vaikuttaa lähes kaikkeen.....	16
3.2 Monitahoista ilmiötä on haasteellista arvioida.....	16
3.3. Millaisia vaikutusarviointeja on olemassa?.....	18
4. Esitys ikäohjelmasta ja ikäaparaatista.....	19
4.1 Ikäaparaatin lähtökohdat.....	20
4.2 Ikäaparaatti alueille.....	28
Lähteitä.....	30
Liite 1. Erilaisia vaikutusarviointeja.....	31
Liite 2. Ikääntymisen vaikutusten arviointikohteita.....	35

TIIVIS SANASTO

alue = kunta, kuntien yhteistyöalue, seutu tai maakunta

ikädiversiteetti = ikääntyneiden suuret erot
(esim. elämäkokemuksessa, terveydessä, mielipiteissä ja toiveissa)

toimi = yleisnimitys erilaisille kehittämistoimille kuten säädöksille, hankkeille, kunnostustöille, henkilöstön lisäämiselle tai nykyisten toimintamallien muuttamiselle

KOKO = alueellinen koheesio- ja kilpailukykyohjelma, kansallinen aluekehitysohjelma vuosille 2010–2013

DEMO = yksi KOKO:n seitsemästä teemaverkostosta

Esipuhe

› Ikääntyneet ovat erilaisia kuin on totuttu ajattelemaan. Tämä väestöryhmä ei ole yhtenäinen joukko, vaan siihen kuuluu erilaisia ihmisiä omanlaisine elämäntapoineen ja tarpeineen. Yhteiskunnallisilla muutoksilla on huomattavia vaikutuksia ikääntyvien koko elämään.

Työ- ja elinkeinoministeriö asetti alkuvuodesta 2011 ikääntyneisiin kohdistuvien vaikutusten arviointiryhmän. Tavoitteena oli ottaa ikääntyminen haltuun, kartoittaa kriittiset kohdat sekä lisätä tietoisuutta ja ymmärrystä ikääntyvistä ihmisistä. Tehtävänä oli myös luoda perusta konkreettiselle alueellisen kehittämisen arviointityökalulle. Samalla haluttiin ottaa kantaa ikäystävällisen yhteiskunnan puolesta. Tämä raportti pyrkii vastaamaan näihin haasteisiin.

Työryhmän kokoonpano oli seuraava:

- aluekehitysjohtaja Janne Antikainen TEMistä (puheenjohtaja)
- yksikön päällikkö Harriet Finne-Soveri terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta (jäsen)
- johtava asiantuntija Sari Heinonen SITRAsta (jäsen)
- ohjelmajohtaja Antti Korkka DEMO-verkostosta (jäsen)
- aluekehitysjohtaja Pekka Urjanheimo TEMistä (jäsen)
- professori Juhani Ilmarinen JIC Oy:stä (pysyvä asiantuntijajäsen)
- puheenjohtaja Vappu Taipale Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitosta (pysyvä asiantuntijajäsen)
- tutkija Arto Tiihonen Ikäinstituutista (pysyvä asiantuntijajäsen)
- professori Pirkko Vartiainen Vaasan yliopistosta (pysyvä asiantuntijajäsen)
- professori Hilikka Vihinen maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksesta (pysyvä asiantuntijajäsen)
- ylitarkastaja Sanna Antman TEMistä (sihteeri)
- suunnittelija Tiina Konttajärvi DEMO-verkostosta (sihteeri)

Haluamme saada kaikkien tietoisuuteen seuraavat elämäntietokoulun teesit:

Kansallinen taso

- Jonkun on otettava ikääntymisen ilmiöt omakseen.
- Suomeen tarvitaan uusi, laaja ikäohjelma – tai pikemminkin elämäntietokoulu.
- Elämäntietokoulun lisäksi on laadittava ikäaparaatti, jolla arvioidaan ikääntymisen, senioreiden ja alueiden kehittämisen vaikutusta toisiinsa.

Alueellinen taso

- Ikääntyvät on nähtävä voimavarana.
- Alueiden pitää tehdä erilaisia ratkaisuja ikääntymiseen ja levittää tietoa niistä.

Jokainen suomalainen

- Me kaikki vanhenemme joka hetki. Kaikki ikäryhmät ovat tärkeitä.
- Pohdi ajoissa, mitä kuuluu omaan mielekkääseen eläkekaikaasi.

Kun puhumme ikääntymisestä, meidän on itse asiassa huomioitava kaikki ikäryhmät. Tämän vuoksi emme puhu ikäpolitiikasta vaan elämäntietokoulusta. Suurin yhteiskunnallinen pommi on työpaikkojen ja koulutuksen ulkopuolelle tipahtavat nuoret miehet. Heidän syrjäytymisensä syö perustaa ikääntymisen palveluiden tuottamiselta ja rahoitukselta.

Julkinen talous ajautuu kriisiin, ellei kestävyysvajetta kurota umpeen.

Ikääntyvästä väestöstä riittää tietoa. Yli 90 prosenttia yli 65-vuotiaista asuu omassa kodissaan. *Miljoona ihmistä Suomessa hoivaa toistaan.* Eläkkeelle siirtyy toimintakykyisiä, älykkäitä, upeita ihmisiä, jotka ovat potentiaalista työvoimaa. Tieto on kuitenkin hyvin yksipuolista. Ikääntyneet nähdään kokonaisvaltaisesti raihnaisena joukkona, riippakivenä, josta tulee huolehtia. Yksilötasolla ikääntyminen on stigma, jonka ihminen saa täytettyään 65 vuotta. Näin ei asia ole eikä sitä tule näin nähdä.

Vapaaehtoistyön määrä Suomessa on huikea, mutta kolmannen sektorin toiminnalle on silti monia esteitä. Asiat eivät siis kohtaa. Meiltä puuttuu taitoa muuttaa tieto ikääntyneistä ja heidän tarpeistaan käytännöksi, eikä kukaan ota sitä vastuulleen.

Työryhmä kokoontui toimikaudellaan neljä kertaa. Viimeisessä kokouksessaan ryhmä päätyi tärkeimpään johtopäätökseen: *vanheneminen on iloinen ja hieno kunnia-asia*. Toivottavasti tämä raportti saattaa ikääntyneet näkyviksi, merkittäviksi ja kuuluviksi.

1. Työryhmän suositukset kehittämiselle

1.1. Herätys ikäpolitiikkaan

➤ Ikääntyneen ja ikääntyvän väestön terveys ja hyvinvointi on huomioitava tehokkaammin alueellisessa kehittämisessä. Jotta voimme tehdä näin, ikääntymisen vaikutukset tulee ottaa kokonaisvaltaisemmin haltuun. Ikärakenteen muutos ja sen vaikutukset tulee ymmärtää sekä yksilötasolla että paikallisella, alueellisella ja kansallisella tasolla.

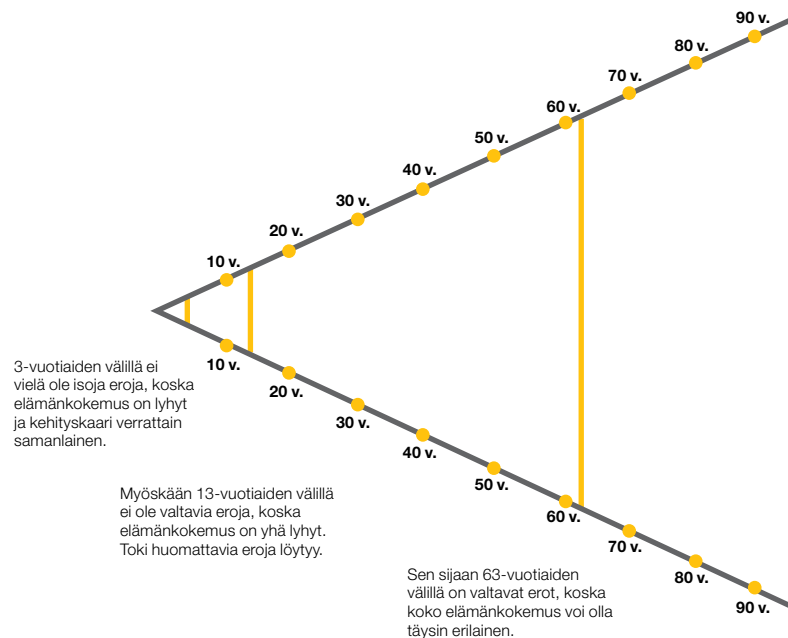
Jos haluamme ymmärtää ikääntymisen vaikutuksia, se edellyttää meiltä tietoisuuden ja ymmärryksen lisääntymistä sekä ajattelu- ja kulttuuri-muutosta – ajattelua ikääntymisen näkökulmasta. Suomessa on nyt tarve positiiviselle ikäpuheelle ja ikäystävälliselle yhteiskunnalle, joka kohentelee kaikkia ikäryhmiä tasa-arvoisesti ja hyvin. Kun ymmärryksemme ikääntymisestä ja sen vaikutuksista lisääntyy, saamme myös parempia välineitä käytännön toimiin alueilla ja kunnissa.

Tarvittaessa meidän täytyy tehdä muutoksia lakeihin, jotta joustava, osa-aikainen ja kevennetty työ on mahdollista myös eläkeläisenä. On osamisen haaskausta, jos eläkeläinen ei voi tehdä töitä vain siksi, että hänen etuutensa heikkenisivät.

Suomessa oli kymmenen vuotta sitten edistyksellinen ikäohjelma. Muutamassa vuodessa se unohtui. Nyt tarvitsemme uuden ohjelman, elämäntietokoulun.

” Puhun paljon ikädiversiteetistä. Aika hyvin voi arvioida minkälainen on 3-vuotias, ja voi odottaa vielä aika hyvin, millainen on 13-vuotias. Mutta 63-vuotiaan kohdalla kalenteri-ikä ei sano mitään. Kaikki on hyvin kerroksellista, koska mukana on ihmisen koko elämäkokemus, koulutus, kulttuuri, mieltymykset ja politiikka – kaikki.

– Vappu Taipale

Kuva 1. Ikädiversiteetti näkyy erityisesti senioreissa.

1.2. Arvioinnilla askelmerkkejä kehittämiselle

› Ikääntymisen vaikutukset pitää arvioida niin kansallisessa kuin alueellisessa kehittämisessä. Suomessa ei ole tähän mennessä kattavasti arvioitu, kuinka erilaiset kehittämistoimet vaikuttavat ikääntyneisiin. Sen sijaan yksittäisten toimien vaikutuksia ikääntyneisiin on tarkasteltu vain osana muita ihmisiin kohdistuvia vaikutuksia.

Uuden arvioinnin vertailukohtana on oltava ikääntyneiden hyvä elämä. Tällä hetkellä ikääntyneiden näkemykset ja kokemukset jäävät aivan liian vähälle huomiolle kehittämissä.

Kun arvioimme ikääntymisen vaikutuksia, on erityisen tärkeää käyttää sitä niissä mittavissa ratkaisussa, jotka liittyvät ikääntyvän väestön asumiseen, hoivaan ja hoitoon. Näiden ratkaisujen vaikutukset eivät rajoitu

pelkästään seniori-ikäisiin, vaan työn, yrittäjyyden ja asumisen kehittäminen kohdistuu myös muihin väestöosiin. Myös ikäihmisten erittäin suuri erilaisuus on otettava huomioon.

Vaikutusten arviointi auttaa ymmärtämään, miten toimimme alueilla ja kunnissa tällä hetkellä ja mitä pitäisi tehdä tulevaisuudessa. Meidän on saatava aikaan uudenlaiset arviointityökalut alueiden käyttöön ja kehitettävä niiden käyttöönottoa. Tästä asiasta on tarkemmin raportin luvussa 4, joka käsittelee ikäparaatiksi nimettyä arviointityökalua.

” Me voimme itse tehdä ikääntymisestä menestyksen tai ison rasitteen. On tärkeää saada ihmisten oma aktiivisuus ja myönteiset puolet mukaan. Meidän pitää painottaa sitä, että annetaan ikääntyville arvo: ei masentavaa puhetta siitä, kuinka ikääntyvät ovat rasite. – Hilikka Vihinen

1.3. Tarvitsemme merkitystä ja osallisuutta kaikille

› Ikääntymisen vaikutuksista on olemassa vain sirpaleista tietoa. Tarvitsemme rohkeutta ja yhteistä henkeä saattaa kaikki tämä tieto käyttöön, jotta voimme rakentaa ikäystävällistä yhteiskuntaa. Ikääntyminen on nähtävä kansallisena voimavarana. Päätäjille ja suunnittelijoille on rakennettava tehokkaampia välineitä, joilla voi käsitellä ja ohjata ikääntymisen vaikutuksia.

Yhteiskunnallisessa päätöksenteossa on nykyistä vahvemmin otettava esille aktiivinen ikäpolitiikka. Suomella on juuri nyt ainutlaatuinen mahdollisuus toimia edelläkävijänä. Olemme ikärakenteeltamme Euroopan vanhin maa, ja vuosi 2012 on eurooppalainen aktiivisen ikääntymisen teemavuosi. Meidän tehtävänä on rakentaa yhteiskuntaa, joka tarjoaa merkitystä ja osallisuutta kaikille.

Muutos kohti ikäystävällisempää yhteiskuntaa on toteutettava kaikilla tasoilla. Eri-ikäisten välinen solidaarisuus ja oikeudenmukaisuus on huomioitava laajasti. Asenteet ikääntymiseen on saatava muuttumaan kansallisella tasolla, kunnallisessa ja seudullisessa päätöksenteossa sekä työelämässä. Ikääntyminen on nähtävä voimavarana ja vahvuutena.

” Koko työelämän muutoksen pitäisi seurata ihmisen luonnollisia vanhenemisen muutoksia eikä toisinpäin. Ei ihmistä pidä puristaa, jotta se sopisi paremmin työelämään. On kymmenkertaisesti paremmat mahdollisuudet muuttaa työelämää kuin muuttaa ihmisen vanhenemista. – Juhani Ilmarinen

2. Ikääntyminen ja toimintaympäristön muutos

Tässä jaksossa tarkastellaan ikääntymistä ja toimintaympäristön muutosta sekä Suomen että kansainvälisten yhteisöjen näkökulmasta.

› Suomessa ikääntyminen on eurooppalaisittain erityisen voimakasta. Senioreiden osuus kasvaa ja työikäisten osuus pienenee. Tämä on valtava supistuminen työpanoksessa, ja se asettaa kovia vaatimuksia kuntien tuottavuudelle, yritystoiminnalle, julkiselle palvelutuotannolle ja palveluiden aluekoolle.

	2011	2040
Yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä	17 %	27 %
15–64 osuus väestöstä	66 %	58 %

Kuva 2. Suomalaiset ikääntyvät kansana voimakkaasti. Eläkeläisten osuus kasvaa ja työikäisten osuus pienenee.

” 63 vuoden ikä ei ole mikään seinä.
Kaiikki ei muutu dramaattisesti hetkessä.

– Hilikka Vihinen

Kuluneella hallituskaudella hallitus keskusteli eduskunnalle esittävää laista, jolla turvataan iäkkään henkilön sosiaali- ja terveystalouden saanti. Tämän lakiesityksen perustelut ovat selkeät: nopean ikääntymisen vuoksi kuntien päättäjien pitää ymmärtää toimintaympäristön muutokset ja pohtia keinoja, joilla iäkkäiden palvelut järjestetään laadukkaasti. Palvelurakennetta on kehitettävä kokonaisuutena, ja siinä täytyy hyödyntää suunnittelussa kerättyä tietoa ikääntyvien kuntalaisten elinoloista, sairauksista ja toimintakyvystä.

Laaja-alainen suunnitelma ottaisi ikääntyneen väestön huomioon kunnan kaikessa toiminnassa:

- yhdyskuntasuunnittelussa
- liikenne- ja asuntopolitiikassa
- kulttuuri- ja harrastustoiminnassa
- oppimisen ja osallisuuden mahdollistamisessa
- hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä
- julkisissa ja yksityisissä palveluissa.

Kun kunta laatii suunnitelman, joka ottaa huomioon väestön ikääntymisen, siinä pitää määritellä toimien yhteiset tavoitteet ja strategiset linjat. Suunnitelman pitää huomioida ne tekijät, jotka vaikuttavat ikääntyneiden palvelutarpeeseen kunnassa. Palvelutarpeeseen vaikuttavat sekä yksilölliset henkilön toimintakykyyn liittyvät tekijät, mutta samalla myös rakennettu ympäristö, liikenteen esteettömyys ja yleisten palvelujen saatavuus.

OECD on jo parin vuosikymmenen aikana tutkinut ikääntymisen vaikutuksia kehittyneissä teollisuusmaissa. Se on edistänyt käsitettä aktiivinen ikääntyminen (*active ageing*), jolla halutaan painottaa ikääntyneiden terveyttä ja hyvinvointia. OECD on kiinnittänyt erityisesti huomiota uudelleen eläkepolitiikkaan, lääke- ja terveyspalveluihin sekä asumisen ja ympäristön esteettömyyteen.

YK:n toisessa ikääntymisen maailmankonferenssissa vuonna 2002 hyväksyttiin ikääntymisen kansainvälinen toimintaohjelma. Sen pyrkimyksenä oli vastata haasteisiin, joita maapallon väestön ikääntyminen aiheuttaa. Toimintaohjelmassa keskityttiin ensisijaisesti kolmeen aiheeseen, jotka ovat 1) *ikäntymisen kehitys kansainvälisellä tasolla*, 2) *ikäntyvän väestön terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen* sekä 3) *esteettömän ja turvallisen ympäristön luominen ikääntyneille*.

WHO:n mukaan sen jäsenmaiden tulisi kiinnittää huomiota ikääntyvien kansainväliseen toimintaohjelmaan. Lisäksi se suosittelee jäsenmaita edistämään ikääntyvien hyvinvointia ja hyvää terveyttä. Jäsenmaiden tulisi myös tukea WHO:n pyrkimyksiä aktiiviseen ikäpolitiikkaan yhteistyössä hallinnollisten, epävirallisten ja vapaaehtoisten organisaatioiden kanssa (mm. akateemisten instituutioiden ja yksityisen sektorin kanssa).

Euroopan unionissa ikääntymiseen on kiinnitetty erityistä huomiota. *Regions 2020* -arvioinnissa demografiset muutokset on nostettu yhdeksi neljästä tärkeimmästä Euroopan alueille kohdistuvista haasteista. Muut tärkeimmät haasteet ovat globalisaatio, ilmastonmuutos ja energiantuotanto. Euroopan unioni on nimennyt vuoden 2012 eurooppalaiseksi aktiivisen ikääntymisen vuodeksi. Ikääntymisen teemavuodella halutaan kiinnittää huomiota tuleviin haasteisiin.

Euroopan unionin aktiivisella ikäpolitiikalla halutaan tukea ikääntyneiden ihmisten työllistymistä ja työoloja Euroopassa, auttaa heitä toimimaan aktiivisesti yhteiskunnassa ja tukea tervettä ikääntymistä. Teemavuosi on suunnattu sekä kansalaisyhteiskunnan toimijoille että päättäjille, joita kannustetaan ryhtymään konkreettisiin toimiin vuosina 2011-2012.

3. Kuinka ikääntymisen vaikutuksia voi arvioida?

3.1 Ikärakenteen muutos vaikuttaa lähes kaikkeen

› Ikärakenteen muutoksella on monenlaisia vaikutuksia. Valtioneuvoston kanslian ikääntymisraportissa niitä käsitellään kahdesta näkökulmasta: 1) julkisen talouden kestävyuden kannalta ja 2) sosiaalisen ja poliittisen kestävyuden kannalta.

Väestön ikääntyminen ja ikärakenteen muutos vaikuttaa koko yhteiskuntaan:

- julkiseen palvelutuotantoon ja sen rahoittamiseen
- tuloeroihin
- terveyseroihin
- hyvinvointipalveluiden saatavuuteen
- alueiden välisiin eroihin
- poliittisen voiman ja aktiviteetin kehitykseen
- sukupolvien väliseen solidaarisuuteen, oikeudenmukaisuuteen, tasa-arvoon ja vaikutusmahdollisuuksiin.

3.2 Monitahoista ilmiötä on haasteellista arvioida

› Vaikutusten arviointi on kaksisuuntainen prosessi. Ensinnäkin ikärakenteen muutos vaikuttaa tehtäviin toimiin. Toisekseen tehtävä toimi vaikuttaa myös ikääntyneisiin. Tämän vuoksi ikääntymisen vaikutusten arvioinnissa tarkastelemme myös, millä tavoin jokin toimi vaihtoehtoisena vaikuttaa ikääntyneisiin. Lähtökohtana tässä pidämme kestävä kehitystä.

Kestävän kehityksen mukaan ekologiset, taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset pitää huomioida tehokkaasti suunnittelussa ja päätöksenteossa. Toimien pitää olla taloudellisesti oikeudenmukaisia sekä sukupolvien sisällä että sukupolvien välillä. Sosiaalinen näkökulma edellyttää sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Kestävän kehityksen mukaan ihmisillä on

oltava mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon ja saada äänensä kuuluville. Toimien tulee lisätä ihmisten omaa elämänhallintaa sekä pitää yllä ja vahvistaa heidän yhteisöllistä identiteettiään. Kulttuurisesti kestävä kehityksen mukaiset toimet ovat sopusoinnussa osallistuvien ja osallistettavien ihmisten kulttuurin ja arvojen kanssa.

Voimme luokitella ikääntyneisiin kohdistuvia vaikutuksia eri tavoin. Vaikutukset eroavat ihmisryhmittäin, alueittain ja kerrannaisvaikutuksittain. Toimet kohdistuvat ikääntyneisiin eri lailla, sillä heillä on erilaiset mahdollisuudet toimia ja he kokevat vaikutukset eri tavoin ja eriasteisina. Arvioinnissa on huomioitava ikädiversiteetti eli ikäihmisten erittäin suuri erilaisuus keskenään. Ikääntyneet ihmiset eroavat toisistaan suuresti koulutuksensa, elämänkohtaloittensa, toimintakykynsä, kulttuurinsa, taloudellisen tilanteensa ja mieltymystensä suhteen. Tämän vuoksi vaikutusten arvioinnissa on tuotava ikääntyneiden ihmisten omat näkemykset selvästi esille.

Erilaisten toimien vaikutukset myös kohdistuvat eri alueille eri tavoin. Paikallisella tasolla vaikutukset voivat olla merkittäviä, vaikka kansallisesti ne olisivatkin vaatimattomia. Lisäksi toimella saattaa olla vaatimattomia suoria vaikutuksia mutta erittäin suuria kerrannaisvaikutuksia.

Kun arvioimme toimien vaikutuksia, meidän tulee muistaa, että huomiota kohteena ovat yksilöiden ohella myös instituutiot, järjestöt ja yhdistykset. Vaikutusten merkittävyyttä eivät puolestaan voi arvioida pelkästään ulkopuoliset asiantuntijat. Arviointiin tulee ottaa mukaan ne, joiden elämään toimen vaikutukset ulottuvat. Tällöin pääsemme askeleen lähemmäksi kohti oikeaa osallisuutta.

Kun tarkastelemme ikääntyneisiin kohdistuvia vaikutuksia laajasti kestävä kehityksen näkökulmasta, tarkasteltavien vaikutusten kirjo ja määrä on valtava. Samalla meidän pitää kuitenkin painottaa vaikutusten merkittävyyttä, sen sijaan että vaatisimme kaikkien vaikutusten arviointia.

3.3. Millaisia vaikutusarviointeja on olemassa?

› Kestävällä kehityksellä tarkoitetaan sitä, että nykytarpeet ja -toiveet tyydytetään niin, että myös tulevaisuuden toiveet ovat tyydytettävissä. Siinä pyritään löytämään kompromissi taloudellisesti mahdollisen, sosiaalisesti hyväksyttävän ja ekologisesti kestävä kehityksen välillä. Konkreettinen tapa, jolla toteutetaan kestävä kehitys mukaista suunnittelua, on tehtävien toimien vaikutusten arviointi.

Toimen vaikutuksia voidaan arvioida vaiheittain: ennakkoon, sen aikana tai toimen jälkeen. Vaikutusten arviointi on myös kaksisuuntainen prosessi. Sen lisäksi, että tarkastelemme toimen vaikutuksia ympäristöön, ihmisiin ja yhteisöihin, meidän tulee selvittää myös ympäristön, ihmisten ja yhteisöjen vaikutuksia toimeen.

Vaikutusten arviointeja on erilaisia, ja niissä tarkastelunäkökulmat vaihtelevat. Käytössä olevia vaikutusten arviointeja on esitetty liitteessä 1.

Vaikka eri näkökulmasta lähteviä vaikutusten arviointeja on monenlaisia, kokonaisvaltainen *ympäristövaikutusten arviointi* huomioi kaikki erilaiset toimien vaikutukset ja niiden välisen vuorovaikutuksen.

Vaikutusten ymmärtämiseen on olemassa useita erilaisia jaotuksia ja tarkistuslistoja, jotka ovat usein liukuvia ja osin päällekkäisiä. Vaikutuksia voi ryhmitellä eri tavoin, esimerkiksi

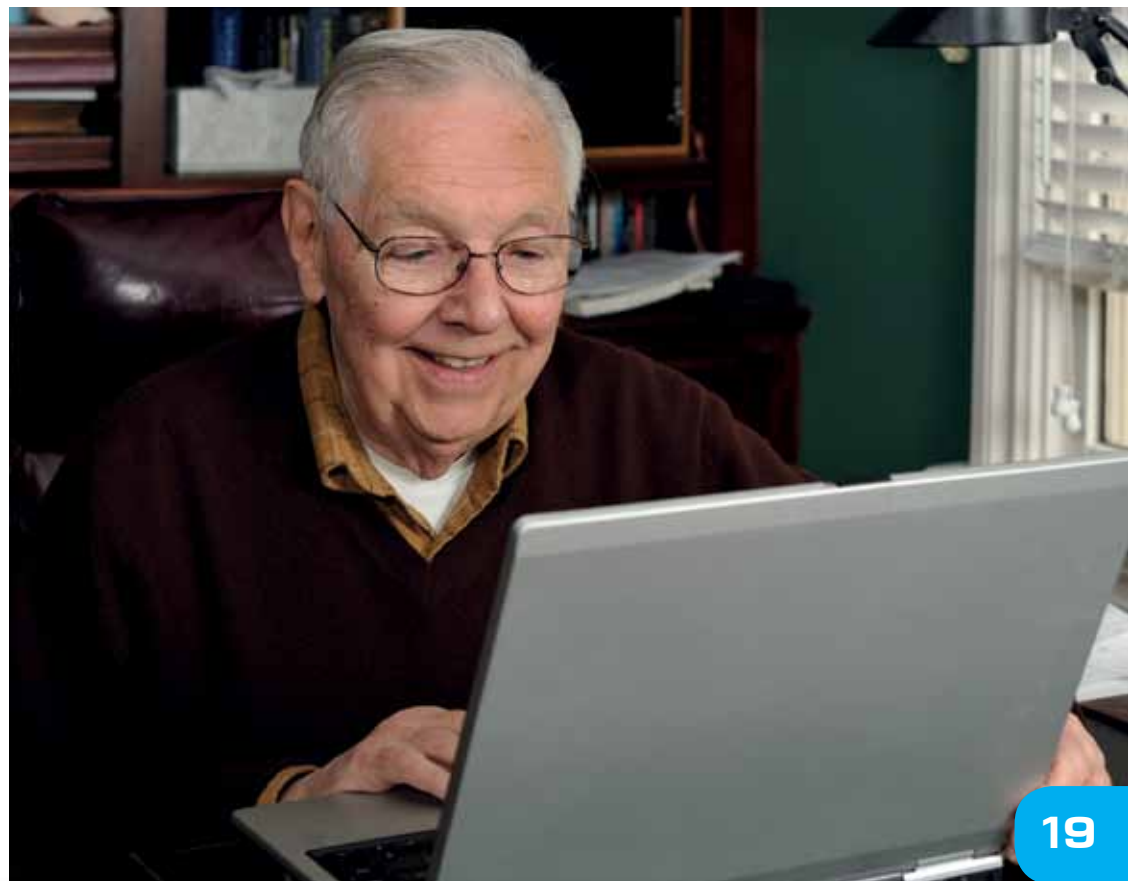
- eri väestöryhmien näkökulmasta (sukupuoli, ikä, sosioekonominen asema, ammatti)
- alueiden tai aikojen mukaan (asuinpaikka, suunnittelualue, kohdealue, nykyiset ja tulevat sukupolvet)
- terveyden ja hyvinvoinnin näkökulmasta (erilaisia tarkistuslistoja)
- tavoitteiden mukaan (eri toimijoiden tavoitteet).

4. Esitys ikäohjelmasta ja ikäaparaatista

Työryhmä esittää, että hallitus ryhtyy mahdollisimman pian luomaan ikäohjelmää, jossa otetaan huomioon väestön ikääntyminen ja käsillä oleva kestävyysvaje.

› Osana ikäohjelmaa pitää kehittää arviointityökalu eli ikäaparaatti, jolla analysoidaan senioreiden, ikääntymisen ja alueiden kehittämisen vaikutuksia toisiinsa.

Tässä luvussa käymme läpi tarkemmin ikäaparaatin perusteita.

4.1 Ikäparaatin lähtökohdat

Palvelut

Ikääntymisemme vaikuttaa palvelujen tarpeeseen, niiden määrään ja tuottamistapoihin. Hoidon ja hoivan tarpeessa olevien määrä kasvaa, mutta hoitajien määrä vähenee. Julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin roolit palveluntarjoajina ja -järjestäjinä muuttuvat tulevaisuudessa.

Meidän on huolehdittava ikääntyvän väestön hyvinvoinnista ja palveluiden saamisesta. On säilytettävä ikääntyneiden omat elämäntavat, ja heille pitää tarjota heidän tarvitsemiaan palveluita helposti ja oikea-aikaisesti. Seniorit on otettava mukaan palvelujen suunnitteluun, jotta palvelut todella vastaavat heidän tarpeitaan. Vain tällä tavalla ikääntyvät saavat paikallisella, alueellisella ja kansallisella tasolla oikea-aikaisia ja oikein kohdistettuja palveluita.

Kun otamme ikääntyneiden hyvinvoinnin ja tarpeet todelliseksi lähtökohdaksi, tuotamme samalla palveluja ja teemme asioita, jotka ovat kaikille hyviä. Näitä ovat esimerkiksi

- esteetön ympäristö
- maaseudun asuttaminen ja vireänä pitäminen
- kansalaisten aktiivisuuden mahdollistaminen
- kattavat kulttuuri- ja liikuntapalvelut.

Nämä asiat koskettavat meitä kaikkia.

Ikääntyneet on tähän asti nähty lähinnä kohteena, joille palveluja tuotetaan. Näin asia ei saa olla. Seniorit on aktiivisesti otettava mukaan palvelujen suunnitteluun. Osa ikääntyneistä pysyy pitkään hyväkuntoisina ja aktiivisina. He voivat osallistua kotikunnassaan palvelujen suunnitteluun ja järjestämiseen esimerkiksi kolmannen sektorin toimijoina.

Meidän pitää myös pystyä joustamaan sosiaali- ja terveystalouden pätevyysvaatimuksissa, silloin kun ne estävät järkevät paikalliset palvelut. Meidän on varmistettava, ettei esimerkiksi keikkatyölle ole verotuksellisia tai toimeentuloon liittyviä esteitä. Lisäksi on tarjottava julkista tukea kolmannelle sektorille, jotta se pystyy hyödyntämään ikääntyneiden osaamista ja osallistumista palvelujen järjestämiseen. Ikääntyneiden hyödyntäminen ja heidän tarpeidensa huomioiminen on mahdollista vain, kun lukkiutuneita käytäntöjä avataan.

Ikääntyvä ihminen pärjää ilman muualla järjestettyjä vanhustenpalveluita, jos hän voi halutessaan asua omassa kodissaan ja tutussa ympäristössä. Palvelujen järjestämisessä on arvioitava, miten moni ikääntyvä joutuisi suunnitellussa muutoksessa jättämään vasten tahtoaan tutun asuntonsa tai asuinympäristönsä. On arvioitava muutoksesta aiheutuvaa joutumista etäälle omaisista ja ystävistä – miten montaa ikääntyvää muutos koskisi ja miten ei-toivottua se olisi. Ikääntyneitä pitää kyetä tukemaan asumaan kotonaan, jotta pääsemme pois laitosasumisen kulttuurista.

Liikkuvat palvelut voivat olla sekä laadukkaampia että halvempia tapoja järjestää palveluja, kun ikääntyneelle itselleen liikkuminen on vaikeaa. Liikkuvien palvelujen tarkastelussa ja toimenkuvien yhdistämisessä (esim. kodinhoito ja terveydenhoito) tulee pohtia, kuinka ne vaikuttavat ikääntyneiden elämänlaatuun.

Senioreiden palveluja on kehitettävä osuuskunnilla ja yhteiskunnallisilla yrityksillä. Lisäksi työttömät ja syrjäytyneet on hyvä saada mukaan palvelujen järjestämiseen myös yhdistyksissä. Lähipalvelut pitää nostaa kunniaan, ja työn muotoja ja palkkion maksamista on kehitettävä. Tarvitsemme uusia, kotitalouksia tukevia ammatteja ja henkilöitä. Nämä hoitaisivat niitä asioita, joita perinteisesti aikuiset lapset tekevät ikääntyvien vanhempiensa puolesta. Uusien ammattiryhmien pitää olla tarkoitettuja kaikenikäisille. Elinkeinoelämän ja kuntien pitää kannustaa uusien ammattiryhmien syntymistä, ja lainsäädännön tulee tukea sitä.

Tarvitsemme myös luovia menetelmiä ja erityisesti vastuunottoa. Seniorit voivat olla tukihenkilöitä ja mentoreita muille ikääntyneille, nuorille ja työikäisille. Ikääntyneillä on osaamista, aikaa, kykyä ja halua toimia muiden hyväksi.

Meidän tehtävänä on rakentaa yhteiskunta, joka tarjoaa merkitystä kaikille. Valtavaa osaamista ei tarvita kaikessa työssä, mutta tekijät ovat tarpeellisia.

” Työelämässä pitää ajatella kokonaan uusiksi, mitä eläkkeelle meneminen on. Meillä on luvattoman huonosti hyödynnetty sitä potentiaalia, jota on eläkkeelle siirtyvässä hyväkuntoisessa väestössä. Heitä ei tietenkään pidä lähteä imemään tyhjiin, vaan heille on tarjottava mahdollisuus toimia, vaikuttaa ja olla merkittäviä tässä yhteiskunnassa.

– Harriet Finne-Soveri

Yhteiskunnan perusrakenteet

Yhteiskunnan infrastruktuuri eli perusrakenne muodostuu niistä palveluista ja rakenteista, jotka mahdollistavat yhteiskunnan toiminnan. Sosiaalinen infrastruktuuri sisältää julkiset ja yksityiset palvelut. Tekniseen infrastruktuuriin kuuluvat muun muassa rakennukset, liikenneverkot, energiahuolto, jätehuolto, vesihuolto, tietoliikenneverkot sekä viher- ja vesialueet.

Ikääntyneiden hyvinvointi tulee ottaa infrastruktuurin suunnittelun lähtökohdaksi. Näin saamme aikaan kaikille hyvää elinympäristöä.

Väestön alueellinen sijoittuminen vaikuttaa infrastruktuuriin ja sen kehittämiseen. Suomessa on kattava infrastruktuuri, mutta se saattaa muuttoliikkeen takia sijaita yksinkertaisesti väärässä paikassa. Esimerkiksi vähentynyt julkinen liikenne maaseutukyliltä kuntakeskuksiin heikentää ikääntyneiden mahdollisuuksia osallistua sosiaaliseen elämään ja saada palveluja. Meidän tulee keksiä uusia, luovia ratkaisuja, jotta ikääntyneiden hyvinvointi mahdollistuu infrastruktuurin puutteista huolimatta. Sektoreiden välisiä raja-aitoja tulee kaataa: esimerkiksi kyläkoulut on saatava iltaisin kaikkien yhteisölliseen käyttöön.

Asuntotuotannossa on olemassa sääntöjä, joilla ikääntyneiden tarpeita huomioidaan entistä paremmin (esim. pesutilojen ovien leveys). Asunnot ja infrastruktuuri rakennetaan kestävämpään pitkään – jopa pidempään kuin ikääntymisen piikki maassamme kestää. Ikääntyminen otetaan parhaiten huomioon luomalla muunneltavia ratkaisuja. Esteetön asuminen ja liikkuminen auttavat kaikkia ikäryhmiä.

Ikääntyneille, kuten muillekin väestöryhmille, tulee saada riittävästi koostumistiloja. Asuntorakentamisessa ja -rahoituksessa ongelmana on, että erityisesti kerrostaloihin on ollut vaikea saada yhteisiä tiloja. Nämä tilat kuitenkin mahdollistavat yhdessä olemisen ja tunteen johonkin kuulumisesta. Tilat voisivat toimia vapaaehtoisjärjestöjen palvelu- ja koordinaatiotiloina. Ne myös tarjoaisivat mahdollisuuden omaehtoiseen kerhotoimintaan sekä huolenpitoon lähiympäristön yksinäisistä tai raihnaisista vanhuksista.

Ikääntyminen on huomioitava alusta alkaen jo suunnitteluvaiheessa, eikä sitä voi painottaa pelkästään teknisissä osaratkaisuissa. Eri alojen asiantuntijat on koottava yhteen luomaan kokonaisuuksia, joissa ikääntyneet on huomioitu. Tämä on mahdollista vain, jos eri asiantuntijat (tutkijat, päättäjät ja käytännön toteuttajat) pitävät toistensa tietoa yhtä arvokkaana kokonaisuuden kannalta kuin omaansakin. Esimerkiksi ikäihmisten paneelit voisivat arvioida tekniikan ja ratkaisujen kätevyyttä ja käytettävyyttä.

Sosiokulttuuriset tekijät

Kun tarkastelemme sosiokulttuurisia tekijöitä, huomio kohdistuu

- ihmisten elinoloihin
- elämänlaatuun ja viihtyvyyteen
- hyvinvointiin tai sen jakautumiseen
- harrastus- ja osallistumismahdollisuuksiin
- poliittisiin toimiin
- vapaaehtoistyöhön
- kulttuuriin ja liikuntaan.

Ikääntyneiden kannalta keskeistä ovat todelliset mahdollisuudet osallistua ja harrastaa. Seniorien tulee pystyä vaikuttamaan omaan tilanteeseensa, yhteisöihinsä ja ympäristöönsä kokijana, osallistujana ja seuraajana. Todellisilla mahdollisuuksilla tarkoitamme fyysisten resurssien (kuten kevyen liikenteen väylien tai taidelaitosten) lisäksi ennen kaikkea vapaaehtoistoimintaa ja sen yhteistyötä julkisen ja yksityisen sektorin kanssa. Kunnallisen ja alueellisen kehittämisen pitää tukea ikääntyneiden mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan toimintaan tasavertaisena jäsenenä. Tämä voi tapahtua hyvin pienin keinoin. Esimerkiksi jalkakäytävien hiekoittaminen talvisin helpottaa ikääntyneiden liikkumista.

Ikääntyneiden mahdollisuudet toimia ovat hyvin erilaiset. Huomiota tulee kiinnittää erityisesti haavoittuvaisimpiin ikääntyneiden ryhmiin, kuten yksinäisiin, omaishoidettaviin ja -hoitajiin sekä muihin eri tavoin tukea tarvitseviin. Edellä mainitut ryhmät saavat äänensä ja tarpeensa todennäköisesti huomommin kuuluviin kuin hyväkuntoiset, toimintakykyiset ikääntyneet. Tavoitteena pitää olla yhteiskunta, jossa kaikilla on mahdollisuus osallistua. Tällöin ikääntyneet voivat osallistua esimerkiksi kulttuuri- ja liikuntarientoihin niin pitkään kuin kykenevät.

Työ, työvoima ja talous

Kun väestö vanhenee, myös työvoima vanhenee. Yli 50-vuotiaat työntekijät muodostavat noin kolmanneksen koko työvoimasta vuosina 2010–2040. Vastaavasti alle 25-vuotiaita on vain noin 18 prosenttia työvoimasta. Ikäryhmät tulevat siis olemaan erisuuruisia, ja organisaatioiden on lähes mahdoton saavuttaa tasapainoista ikärakennetta seuraavina vuosikymmeninä.

Niinpä kilpailukyvästä ja tuloksellisuudesta on vastattava varttuneemmalla työvoimalla kuin aikaisemmin. Työvoiman keski-ikä tulee olemaan korkeampi julkisella kuin yksityisellä sektorilla, mikä luo paineita tehokkaampaan palveluiden tuottamiseen. Maassamme on luvattoman huonosti hyödynnetty sitä potentiaalia, jota on eläkkeelle siirtyvässä hyväkuntoisessa väestössä. Tarkoituksena on, että elämäntilanneohjelma antaa senioreille mielekkäitä ja omaehtoisia keinoja olla merkityksellinen osa yhteisöä ja yhteiskuntaa.

” Yleensä työ on raskasta, mutta työ organisoii aikaa. Eläkkeelle jäädessä ajan rakenteet häviävät. Työyhteisö on tavattoman tärkeä pienine nauruineen, ja se katoaa yhtäkkiä. Olet kotonasi ja katsot ukkoasi silmiin ja mietit, että mekö tässä nyt ollaan. –Vappu Taipale

Työntekijöiden työkyky ja -hyvinvointi ratkaisevat sen, miten kauan työssä jaksetaan ja voidaanko työuria pidentää. Työkyky tarkoittaa ihmisen voimavarojen ja työn vaatimusten vastaavuutta: mikäli tasapaino on hyvä, myös työkyky on hyvä – iästä, sukupuolesta ja työn luonteesta riippumatta. Työkyky ja -hyvinvointi vaikuttavat puolestaan tuottavuuteen. Kun työntekijä ikääntyy, hänen työkykynsä voi vähetä. Työelämän vaatimukset eivät seuraa ihmisen voimavaroissa tapahtuvia muutoksia, kun esimerkiksi terveydentila tai oppimiskyky heikkenee.

Työn ja ihmisen parempi yhteensovittaminen on johtamistehtävä. Ikäjohtaminen, eli eri-ikäisten hyvä johtaminen, on avainasemassa ikäystävällisen työelämän rakentamisessa. Ikäjohtamisen haasteena on tunnistaa ja hyödyntää eri sukupolvien työelämäodotukset ja -mahdollisuudet. Ikäerot huomioimalla turvataan sukupolvien yhteistyö ja keskinäinen solidaarisuus.

Työurien pidentäminen on vastaus työvoimapulaan ja kestävyysvajeeseen. Väestön vanheneminen vaihtelee alueellisesti. Sen vuoksi meidän täytyy selvittää alueittain työvoiman tarve ja saanti sekä palvelujen rakenne. Eläkkeelle siirtyminen ja työvoiman uusiutuminen edellyttävät myös ennakoitua ja varautumista muuttuviin olosuhteisiin.

Samalla kun työvoima ikääntyy, myös palvelujen tarvitsijat ikääntyvät. Tämä asettaa palvelualan työntekijöille uusia haasteita, mutta samalla syntyy myös mahdollisuus luoda uusia palveluja – ”hopeatalous” (silver economy) voi merkitä alueellista erikoistumista ja seniorityöllisyyden vahvistumista.

4.2 Ikäaparaatti alueille

Arviointityöryhmä esittää, että työ- ja elinkeinoministeriön johdolla kehitetään ikäaparaatti eli arviointityökalu, jota testataan 2–3 alueella. Pilotialueina voivat olla työ- ja elinkeinoministeriön KOKO-ohjelman DEMO-verkostossa toimivat alueet, kuten harvaanasuttu maaseutumainen alue ja tiivis kaupunkiseutu. Ikäaparaatti olisi osa laajempaa kansallista ikäohjelmaa.

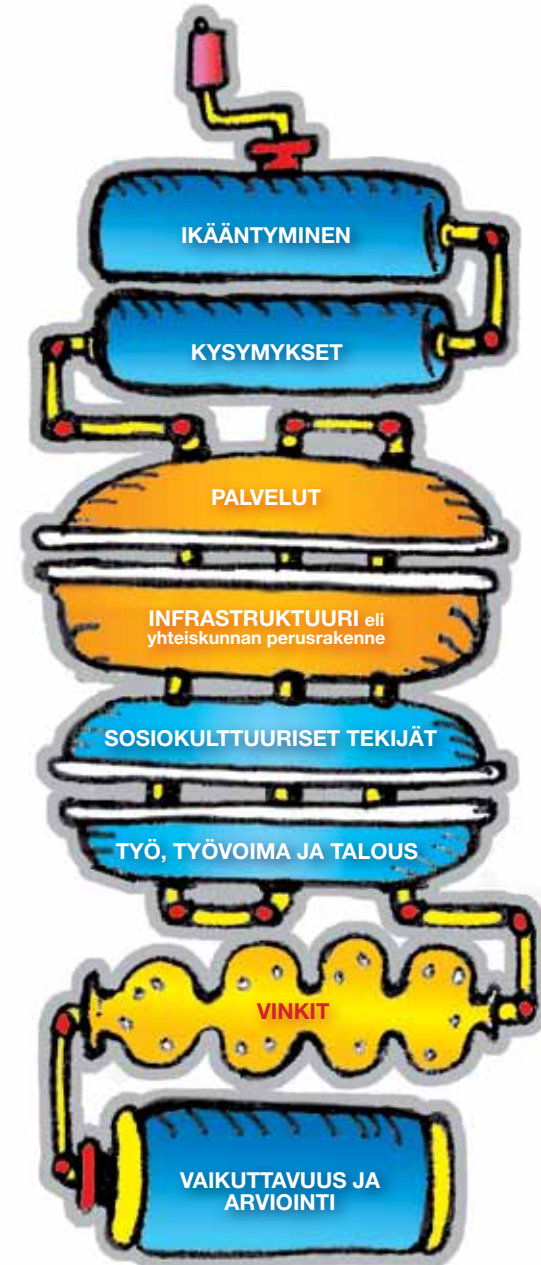
Pilotin tuloksena syntyy ikääntymisen vaikutusten arviointityökalu kaikkien alueiden käytettäväksi. Ikäaparaatin on oltava sellainen, että se ei liiku vain teoreettisella tasolla, vaan se johtaa konkreettisiin lopputuloksiin. Aparaatin pitää myös avautua kansalaiskeskusteluun, ja siinä on oltava ymmärrettävät muuttujat. Sitä on voitava seurata ja kehittää. Siitä on jäätävä jälki, joka pakottaa toimimaan.

Jotta saamme ikääntymisen seuraukset haltuun, työryhmä loi jäsenllyn pohjan ikäaparaatille.

Tulevalla ikäaparaatilla arvioidaan ikääntymisen vaikutuksia ikärakenteen muutoksen pohjalta. Tässä vaiheessa pohditaan kysymykset, joihin halutaan vastaukset ja jotka vaikuttavat alueiden kehittämiseen. Ikärakenteen muutos vaikuttaa erityisesti palvelutuotantoon, infrastruktuuriin, sosiokulttuurisiin tekijöihin sekä työhön, työvoimaan ja talouteen.

Tavoitteena on, että aparaatin avulla muodostuu käytännön vinkkejä, ohjeita ja suosituksia, joita voi hyödyntää alueiden kehittämisessä. Lopuksi tarvitaan mallit ja käytännöt, jolla arvioidaan toimien vaikuttavuutta.

Aparaatti toimii kahdella tapaa: Ensinnäkin tarkastelemme, miten väestön ikääntyminen vaikuttaa edellä mainittuihin alueellisen kehittämisen osiin (kuvan 3 vaakapalkit). Toiseksi pohdimme, miten ikääntyminen tulee huomioida näissä kehittämistoimissa.

Kuva 3. Hahmotelma ikäaparaatista

Lähteitä

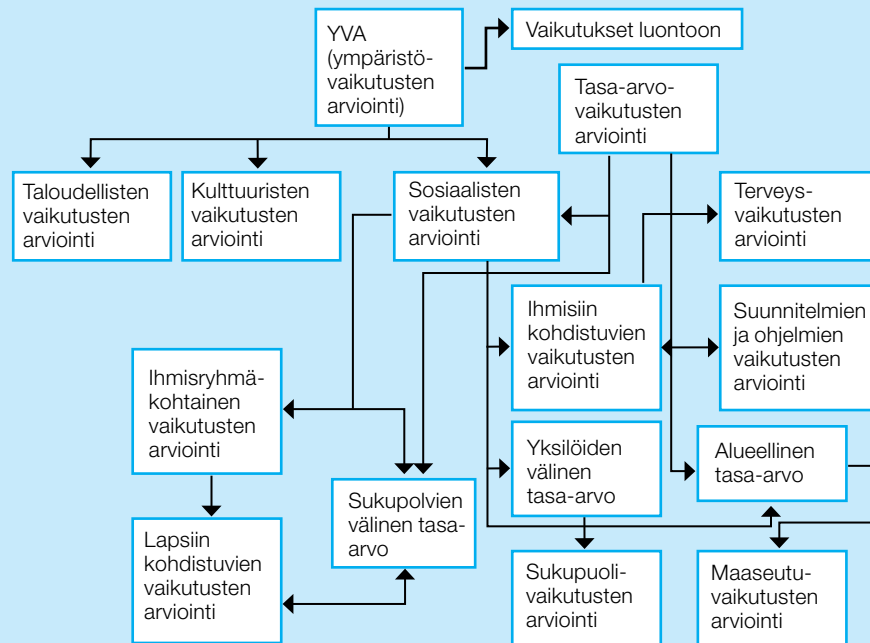
- Hallituksen esitysluonnos eduskunnalle laista, joka turvaa iäkään henkilön sosiaali- ja terveyspalvelut, sekä sen yksityiskohdittaiset perustelut. STM (verkkosivut, 6.4.2011): <http://www.stm.fi/vireilla/lausuntopyynnot>.
- *Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi* -käsikirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2001.
- Laine, Veli; Vihriälä, Vesa; talousneuvoston sihteeristö: *Ikääntymisraportti. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009: <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/jo1-ikaantymisraportti-jo4-ageing-report/pdf/fi.pdf>.
- Melkas, Helinä: *Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi Päijät-Hämeen maakuntakaavaprosessissa*. Arviointiraportti 22.9.2005. Teknillinen korkeakoulu, Lahden keskus, 2005.
- *Ympäristövaikutusten arviointi. Ihmisiin kohdistuvat terveydelliset ja sosiaaliset vaikutukset*. Sosiaali- ja terveysministeriö: Oppaita 1999:1.

Liite 1.

Erilaisia vaikutusarviointeja

› Erilaiset vaikutusten arvioinnit eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan liittämisiä ja toisiaan täydentäviä näkökulmasta riippuen. Arvioinnit voidaan jäsentää esimerkiksi kuvan 4 tavalla.

Kuva 4. Erilaisia vaikutusarviointeja

YVA = Ympäristövaikutusten arviointi

Ympäristövaikutusten arviointimenettely on lakisääteinen ympäristövaikutusten tunnistus- ja arviointiprosessi, jossa selvitetään ja arvioidaan ennen päätöksentekoa hankkeen ja sen vaihtoehtojen välillisiä ja välitömiä vaikutuksia

- ihmisten terveyteen, elinoloihin ja viihtyvyyteen
- maaperään, vesiin, ilmaan, ilmastoon, kasvillisuuteen ja eliöihin sekä näiden keskinäisiin vuorovaikutussuhteisiin ja luonnon monimuotoisuuteen
- yhdyskuntarakenteeseen, rakennuksiin, maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön
- luonnonvarojen hyödyntämiseen.

Ympäristövaikutusten arviointi sisältää laajan näkökulman mukaan luonnontaloudellisten vaikutusten arvioinnin ohella sosiaaliset, kulttuuriset, taloudelliset ja tekniset seikat sekä niiden välisen vuorovaikutuksen. Taloudellisilla vaikutuksilla tarkoitetaan niitä kustannuksia, jotka muodostuvat yhdyskuntaa rakennettaessa ja jotka ovat rahalla mitattavissa.

Suppean vaikutuskäsitteen mukaan ympäristövaikutukset perustuvat puhtaasti luonnonlakeihin, mikä merkitsee sitä, että taloudelliset, yhteiskunnalliset ja muut seuraamukset on määriteltävä erikseen.

Arvioinnin kohteena ovat

- rakennushankkeet
- tuotteiden valmistus
- lait
- ohjelmat
- alueelliset suunnitelmat
- poliittiset toimenpiteet
- toiminta- ja taloussuunnitelmat.

Tasa-arvoaikutusten arviointi

Tasa-arvo on yksi sosiaalisen kestävyuden ulottuvuus. Tasa-arvo voi olla yksilöiden välistä; alueellista tai ajallista sekä sukupuolien tai sukupolvien välistä. 1) Yksilöiden välistä tasa-arvoa kutsutaan sosiaalisesti tasa-arvoksi. Se tarkoittaa tasapuolisten mahdollisuuksien takaamista eri väestöryhmille. 2) Sukupuolten välisen tasa-arvon tarkastelussa on käytetty apuna sukupuolivaikutusten arviointia. 3) Alueellinen tasa-arvo edellyttää, että samantyyppisillä alueilla on samantasoiset palvelut esimerkiksi valtakunnan tasolla ja paikallisella tasolla. Alueellista tasa-arvoa voidaan tarkastella erilaisissa mittasuhteissa, esimerkiksi maakunnallisena,

kunnallisena, yhdyskuntarakenteen eri osien, kunnan eri osien ja asuinalueiden asiana. 4) Ajallisessa tasa-arvossa tarkastellaan tasa-arvon toteutumista eri sukupolvien välillä.

Sosiaalisten vaikutusten arviointi

Sosiaalisten vaikutusten arviointi tarkoittaa sitä, että tunnistamme ja arvioimme niitä vaikutuksia, joita hanke tai toiminta aiheuttaa ihmisten elinoloihin ja viihtyvyyteen. Sosiaalinen vaikutus on se vaikutus, jonka päätös, hanke tai toimi aiheuttaa ihmisessä, yhteisössä tai yhteiskunnassa ja joka aiheuttaa muutoksia ihmisten hyvinvoinnissa tai sen jakautumisessa.

Terveysvaikutusten arviointi

Terveysvaikutusten arviointi tarkoittaa sitä, että tunnistamme ja arvioimme hankkeen tai toiminnan aiheuttamat terveyteen kohdistuvat vaikutukset. Arvioinnissa tulee huomioida sekä fyysiseen terveyteen kohdistuvat vaikutukset että terveyden psyykkiseen ja sosiaaliseen puoleen kohdistuvat vaikutukset. Henkilökohtaisesti koetut terveyshaitat tai niiden pelko taas nähdään useimmin sosiaalisena vaikutuksena.

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (IVA) on YVA-menettelyn osa tai itsenäinen prosessi, jossa tarkastellaan hankkeen, suunnitelman, ohjelman tai säädösvalmistelun vaikutuksia ihmisiin. IVA:a voidaan hankkeiden, suunnitelmien tai ohjelmien arvioinnin lisäksi käyttää myös yleisesti päätöksenteon apuvälineenä. Ihmisiin kohdistuvat vaikutukset voivat kohdistua suoraan terveyteen, elinoloihin, väestöön, palveluihin tai viihtyvyyteen. Vaikutuksissa tulee huomioida niin suorat kuin epäsuorat vaikutukset hyvinvointiin ja terveyteen laaja-alaisesti, mukaan lukien elinympäristöön kohdistuvat vaikutukset.

Ihmisryhmäkohtainen vaikutusten arviointi

Eri ihmisryhmien huomioon ottamisella suunnittelussa voidaan palvelua kehittämistyötä, ja ihmisryhmäkohtaisuuden myötä saadaan säästöjä. Ihmisryhmäkohtainen tarkastelu vaatii taustakseen sukupuoli- ja ikäryhmäkohtaisesti jaotellut tilastot.

Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arviointi

Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsivaikutusten arviointi tulisi tehdä, kun laaditaan tai toimeenpannaan lapsiin mahdollisesti vaikuttavia

- uusia toimintaohjelmia tai ohjeita
- uutta lainsäädäntöä tai määräyksiä
- vuosittaista talousarviota kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla
- organisatorisia tai hallinnollisia muutoksia yhteiskunnan eri tasoilla.

Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointi

Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointi (SOVA) on prosessi, jossa arvioidaan suunnitelman tai ohjelman ja niiden vaihtoehtojen vaikutuksia. Pitkäaikaisten ja laaja-alaisen suunnitelmien ja säädösten kohdalla on erityisen tarkasti huomioitava ihmisiin kohdistuvat vaikutukset. Suunnitelmilla, ohjelmilla ja säädöksillä on paljon enemmän välillisiä ja monimutkaisia vaikutusketjuja kuin yksittäisillä hankkeilla, ja tällaiset vaikutukset kohdistuvat usein juuri ihmisiin.

Maaseutuvaikutusten arviointi

Maaseutuvaikutusten arvioinnilla voidaan varmistaa, että päätöksentekijät ja -valmistelijat ottavat huomioon maaseudulla asuvien, työskentelevien ja vapaa-aikana oleskelevien ihmisten näkökulman. Arvioinnilla vaikutetaan siihen, että maaseudun asukkaita kohdellaan oikeudenmukaisesti keskustelun asukkaisiin verrattuna. Maaseutuvaikutusten arviointia tarvitaan, jotta oikeudenmukaisuus ja alueellinen tasa-arvo toteutuisivat ja jotta maaseudun tulevaisuuteen voidaan vaikuttaa.

Liite 2.

Ikääntymisen vaikutusten arviointikohteita

> Jotta ikääntymisen vaikutuksia voitaisiin arvioida kattavasti tulevaisuudessa kehittämistoimissa, seuraavassa on lueteltu arviointi- ja seurantakohteita aiheittain.

Palveluihin liittyviä arviointi- ja seurantakohteita

- vaikutukset palvelujen määrään
 - muutokset huoltosuhteessa
- julkinen ja yksityinen palvelurakenne
 - palveluiden laatu ja saavutettavuus
 - palvelutyypit ja niiden sijainti
 - terveyspalvelut, rikollisuuden ja palontorjunnan hallinta, asunto- ja vapaa-ajan palvelut, koulutus, liikenne ja liikkuminen, kauppa
 - lakisääteiset ja ei-lakisääteiset palvelut
 - informaalin hoivan määrä
 - palvelujen kustannustaso
 - erityisryhmien osuudet palvelurakenteessa (esim. muistisairaat)

Infrastruktuuriin liittyviä arviointi- ja seurantakohteita

- vaikutukset asumiseen ja liikkumiseen
 - esteettömyys
 - asumisen viihtyisyys, virikkeellisyys ja terveellisyys
 - asuinalueiden pirstoutuminen
 - liikkumismahdollisuudet
 - virkistysmahdollisuudet
 - asuntojen ja kiinteistöjen käyttömuodot ja arvo
 - alueidentiteetti, samaistuminen
 - alueen julkinen kuva
 - turvallisuus
 - asukkaiden luontosuhde
 - alueen esteettisyys (kauneus, näköala, maisema)
 - päivittäiset elämis- ja liikkumistavat
 - muutokset asumispreferensseissä

- väestölliset vaikutukset
 - määrä
 - ikäjakauma
 - tilapäiset ja sesonkiasukkaat
 - muuttoliike
 - perherakenteen muutokset

Sosiokulttuurisiin tekijöihin liittyviä arviointi- ja seurantakohteita

- vaikutukset väestöön
 - sukupolvien välinen tasa-arvo (taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen tasa-arvo)
- vaikutukset yhteisöön ja alueeseen
 - arvot, normit ja käyttäytyminen
 - elämänlaatu ja -tapa
 - alueen julkinen kuva
 - turvallisuuden tunne
 - sosiaaliset suhteet, väestöryhmien asema ja keskinäiset suhteet
 - yhteenkuuluvuus, alueidentiteetti, samaistuminen
 - viihtyvyys, virikkeellisyys ja virkistysmahdollisuudet
- vaikutukset asenteisiin ja ristiriitoihin
 - intressiryhmien väliset ristiriidat
 - käsitykset turvallisuus- ja terveysriskeistä
 - vaikutuksia koskevat ristiriidat
- vaikutukset osallisuuteen
 - sosiaaliset suhteet
 - osallistuminen päätöksentekoon ja vaikuttamiseen
 - tiedonsaanti (tietoyhteydet)
 - vaikutukset organisaatioihin ja instituutioihin
 - liikenne ja liikkumismahdollisuudet (työ, palvelut, kevytliikenne)
 - itsemääräämisoikeus ja itsenäisyys
- vaikutukset instituutioihin
 - paikallinen hallinto
 - (yhteiskunta)politiikka
 - suunnittelutoiminta

- yritystoiminta
- intressiryhmätoiminta
- koulutusresurssit
- taloudelliset resurssit
- vallitsevat yhteiskunnalliset arvot
- palvelujen saatavuus ja laatu

Työhön ja työvoimaan liittyviä arviointi- ja seurantakohteita

Rakenteelliset asiat

- elinkeinorakenne (alue)
- palveluiden tarve
- työvoiman tarve
- työvoiman saanti ja työvoimapula
- muuttoliike
- työperäinen maahanmuutto

Työvoiman tila

- työvoiman ikärakenne
- työvoiman uusiutuminen
- eläkkeelle siirtyminen
- työssä jaksaminen
- työkyky ja työhyvinvointi
- johtaminen (ikä-, työkyky- ja työhyvinvointijohtaminen)
- sukupolvien solidaarisuus ja yhteistyö

Talouteen liittyviä seurantakohteita

- tulotaso ja -rakenne
- varallisuusolot ja -rakenne
- elinkustannukset
- työllisyys, työttömyys
- julkisen sektorin rahatalous
- yksityisen kulutuksen rakenne

Elämänkulkupolitiikan teesit

Kansallinen taso

- Jonkun on otettava ikääntymisen ilmiöt omakseen.
- Suomeen tarvitaan uusi, laaja ikäohjelma.
- Ikäaparaatti on laadittava ikäohjelman osaksi.

Alueellinen taso

- Ikääntyvät on nähtävä voimavarana.
- Alueiden pitää tehdä erilaisia ratkaisuja ikääntymiseen ja levittää tietoa niistä.

Jokainen suomalainen

- Me kaikki vanhenemme joka hetki. Kaikki ikäryhmät ovat tärkeitä.
- Pohdi ajoissa, mitä kuuluu omaan mielekkääseen eläkeikaasi.

Työ- ja elinkeinoministeriö
Alueiden kehittämissyksikkö
PL 32, 00023 Valtioneuvosto
Puh. +358 10 606 000

www.tem.fi

Suunnittelu ja taitto:
Up-to-Point Oy

Paino:
Edita Prima Oy,
toukokuu 2011

